

Frihet under ansvar? Bibelöversättning som institutionell praktik¹

Richard Pleijel
Stockholms universitet

<https://doi.org/10.61200/mikael.144976>

Abstract

In this paper, I discuss the relationship between structure and agency in institutional translation. My case is a Swedish retranslation of the biblical texts commenced in 1972. Against the background of the directives issued to the translators, and through a case study of how three Old Testament texts were translated by the team, I argue that the team members bypassed certain aspects of the directives. This, however, was not primarily because they exercised their individual agency, but because they collectively related their work to the abstract institution of biblical studies, which can be conceived of as a belief system which structured the interpretation and translation of the biblical texts. The case is hereby discussed to critically assess the relationship between agency and structure, and to suggest a non-binary way of understanding the relationship between the two.

Keywords: Bible translation, institutional translation, translation sociology, biblical studies, Bibel 2000

Nyckelord: Bibelöversättning, institutionell översättning, översättningssociologi, bibelvetenskap, Bibel 2000

1 Inledning

I forskning kring institutionell översättning är frågan om relationen mellan struktur och agens central. Kaisa Koskinen (2008: 24) menar att en institutionellt producerad översättning ”tillhör institutionen och bär dess namn”, vilket antyder att översättarens personliga ansvar och förmåga att utöva sin agens i relation till det institutionella ramverket är obefintlig, eller i vart fall mycket liten.² I ett av de första bidragen till

---

¹ Denna artikel bygger på forskning finansierad av Vetenskapsrådet (bidrag 2021–02108)

² Översättningar av engelska citat är mina egna.

forskningen kring institutionell översättning menade Brian Mossop (1990: 343) att de olika beslut som en översättare tar är ”förutbestämda av de mål som den institution har inom vilken översättaren arbetar”. Ji-Hae Kang (2014: 475) har å sin sida hävdade att de institutionella förutsättningarna påverkar översättarna, men att ”en översättares underordning under det institutionella trycket inte är något givet”.

I denna artikel vill jag fortsätta att utforska spänningen mellan institutionella strukturer och översättares agens, med fokus på kollektiva former av agens. Kang (2014) menar att relationen mellan struktur och agens i institutionellt översättande endast kan förstås genom att man utforskar ”det specifika sociala fenomenet” (Kang 2014: 475), alltså ett visst konkret fall av institutionell översättning och institutionellt översättande. Det konkreta fall jag som jag behandlar i denna artikel är den så kallade Bibelkommissionen, en statlig utredning tillsatt 1972 med uppgift att producera en ny svensk bibelöversättning. Arbetet omfattande först enbart Nya testamentet, men från 1975 också Gamla testamentet och från 1977 de s.k. apokryferna. En viktig grupp av översättare inom Bibelkommissionen var bibelvetenskapliga forskare från landets universitet (och i ett fall från Åbo Akademi). Dessa forskare fungerade både som vetenskapliga experter, kallade grundspråksexperter, och som översättare. Artikeln behandlar uteslutande de grundspråksexperter som arbetade inom Bibelkommissionens översättningsenhet för Gamla testamentet (GT-enhet), och som också gick under benämningen ”hebraister”.³ (Jämsides med grundspråksexperterna arbetade målspråksexperter, ”stilister”, vilka jag dock av utrymmesskäl inte har möjlighet att diskutera i artikeln.)

När den socialdemokratiska kyrkoministern Alva Myrdal tillsatte Bibelkommissionen 1972, och när kommissionens uppdrag utökades 1975, utfärdades direktiv för översättarnas arbete. Direktiven var regeringens enskilt viktigaste verktyg för att se till så att Bibelkommissionens översättning blev en genuint institutionell översättning, i den bemärkelsen att det skulle vara Bibelkommissionens ”röst” som talade genom översättningen – inte de enskilda översättarnas (jfr Koskinen 2008: 22). I artikeln kommer jag att, baserat på vissa tendenser i mitt undersökningsmaterial, hävda att översättarna tycks ha bortsett från centrala delar av direktiven. Denna insikt används för att diskutera den vidare frågan om relationen mellan institutionell struktur och översättarnas agens. I artikelns avslutande del söker jag bredda denna diskussion bortom den binära frågan om struktur *eller* agens, för att i stället hävda att det inom Bibelkommissionen förekom två parallella institutionella strukturer samtidigt – en som hänförde sig till de antaganden och idéer som präglade bibelvetenskaplig forskning vid denna tid, och en som hänförde sig till kristen teologisk tolkning av bibeltexterna. Med terminologin från tidigare forskning (t.ex. Koskinen 2008) kommer jag därför att hävda att en och samma *konkreta* institution

---

³ Den stora majoriteten grundspråksexperter i Bibelkommissionens översättningsenhet för Gamla testamentet var teologie doktorer i Gamla testamentets exegetik vid antingen Lunds eller Uppsala universitet, men här återfanns också en filosofie doktor i semitiska språk (Tryggve Kronholm), en teologie doktor i religionshistoria (Helmer Ringgren) och en teologie doktor i Nya testamentets exegetik (Per Block).

(Bibelkommissionen) inom sig härbärgerade flera olika *abstrakta* institutioner, och att det som i förstone framstår som ett renodlat uttryck för agens – översättarnas synbara motstånd mot direktiven – lika gärna kan förstås som att översättarna valde att ansluta sig till, och därför upprätthålla, en av flera olika möjliga abstrakta institutioner.

Artikeln undersökningsmaterial består av publicerade och opublicerade texter som härrör sig från Bibelkommissionens verksamhet. De publicerade texterna består dels av det betänkande som skrevs av en liten grupp sakkunniga inför att Bibelkommissionen skulle utökas med en översättningsenhet för Gamla testamentet år 1975 (SOU 1974:33), dels av de direktiv som de socialdemokratiska kyrkoministrarna Alva Myrdal och Hans Gustafsson utfärdade 1972 respektive 1975. Det opublicerade arkivmaterialet består av utkast från översättarnas arbete med tre olika texter i Gamla testamentets första bok (Första Mosebok eller Genesis), vilka jag använder för att belägga och illustrera mina argument. Det opublicerade materialet återfinns i Bibelkommissionens arkiv i Landsarkivet i Uppsala. Såväl det publicerade som det opublicerade materialet utgör spår av observerbara handlingar (Munday 2013) och kan därför användas för att retroaktivt analysera Bibelkommissionens arbete. Just arkivmaterial har framhållits av Paloposki (2010: 89) som en nyckel till att förstå och analytiskt kunna avtäcka den agens som översättare har utövat under sitt arbete. Det som bör framhållas är att medan Bibelkommissionens arkivmaterial bär rika spår av enskilda översättares resonemang, är detta *inte* fallet med de publicerade texterna (jfr Pleijel 2018: 32–33). Eftersom jag dock i denna artikel primärt är intresserad av den kollektivt utövade agens som kom till uttryck inom Bibelkommissionens GT-enhet, där översättarna var enskilda individer men arbetade *som* en grupp (se Liang & Xu 2015: 54), kan undersökningen baseras också på sådana publicerade texter som inte bär några tydliga spår av de enskilda översättarnas röster.

Artikeln är strukturerad på följande sätt. Först refererar jag tidigare forskning kring institutionell översättning, med fokus på begreppen *struktur* och *agens*. Därefter beskriver jag hur Bibelkommissionen kom till, hur arbetet organiserades, samt hur direktiven såg ut. I det följande avsnittet gör jag en närläsning av kommissionens arbete med tre särskilt omdiskuterade texter i Första Mosebok: den första skapelseberättelsen (1 Mos 1), det s.k. protoevangeliet (1 Mos 3:15), samt löftet till Abraham (1 Mos 12). I det avslutande avsnittet diskuterar jag kommissionens sätt att översätta dessa texter som ett utslag av ”institutionellt tryck” (jfr Kang 2014: 475) på olika nivåer, eller, annorlunda uttryckt, som en konsekvens av multipla och parallellt verkande institutionella strukturer inom en och samma konkreta institution.

2 Institutionell översättning: struktur, agens och institutionella ”nivåer”

Det var Mossop som i två artiklar runt decennieskiftet 1980/90 väckte frågan om det institutionella översättandets plats i ett översättningsvetenskapligt sammanhang (Mossop 1988; 1990). Mossop diskuterade uteslutande konkreta institutioner, såsom företag, regeringar, dagstidningar och så vidare. Under de dryga tre decennier som gått sedan dess

har ett antal studier genomförts och publicerats (se Kang 2020: 257–259 för en inventering), med Koskinens monografi *Translating institutions* (2008) som det kanske viktigaste bidraget. Det finns vid det här laget en ganska rik flora av studier kring institutionell översättning, och dessa studier – särskilt under de senaste två decennierna – har utgått ifrån ett sociologiskt fokus på översättningspraktiker och de agenter som är involverade i dessa (Schäffner 2018: 206).

Det som har undersökts har varit översättning inom olika former av nationell statsförvaltning (regeringar, översättningsbyråer), internationella organisationer (FN, EU, Europeiska centralbanken), samt olika typer av icke-statliga organisationer (t.ex. Amnesty). Av dessa studieobjekt följer också att den *typ* av texter som studerats uteslutande har varit olika typer av officiella förvaltningsdokument, informationsmaterial, lagtexter och så vidare. Här framstår det som att Koskinens studier av översättning inom EU-kommissionen har varit riktningvisande i hög utsträckning (så Schäffner 2018: 205). Att just denna översättande institution, med dess mycket detaljerade manualer och riktlinjer (Wasilewska 2021; Van de Geuchte och Van Vaerenberg 2016), har varit i fokus kan ha inneburit att de strukturella aspekterna av det institutionella översättandet har betonats. Som Koskinen (2008) har uttryckt det om just översättare inom EU-kommissionen: ”när det verkligen gäller kommer översättarna sannolikt att vara på institutionens sida – kanske inte av kärlek, men av plikt” (2008: 147).

Kang (2014) har dock problematiserat antagandet av att institutionellt översättande alltid påverkas av ett systemiskt eller strukturellt tryck, och Wasilewska (2021: 68) framhöll nyligen att det förblir oklart och föga utforskat hur, och i vilken utsträckning, institutionella översättare faktiskt påverkas av specifik institutionell praxis och riktlinjer. Det framstår alltså som att Kang och Wasilewska, med flera, vill fästa ett större avseende vid agens och därigenom undersöka vilket manöverutrymme översättare som individer kan sägas ha inom olika institutionella ramar. I en institutionell kontext definierar Schäffner, Tcaciuc & Tesseur (2014: 494) agens som ”i hur stor omfattning översättare kan fatta egna beslut när de är begränsade av institutionella förfaranden och det är institutionens standardiserade ’röst’ som ska höras” (se även Schäffner 2018: 21). Agens kopplas här alltså till möjligheten att fatta egna beslut, vilket står i ett spänningsförhållande till det faktum att institutionell översättning syftar till att det är institutionens – och inte den enskilda översättarens – ”röst” som ska höras. Begreppet ”agens” inom institutionell översättningsforskning, såväl som inom översättnings-sociologi mer generellt, definieras alltså i regel som begränsad av någon form av system eller struktur (se t.ex. Kinnunen & Koskinen 2010). Det är definitionen av begreppen agens och struktur som *motsatspar* som jag tar spjärn emot i denna artikel. Inom institutionell översättning är det i regel just institutionen som förstås som en typ av struktur, vilken reglerar och begränsar översättarnas agens (t.ex. Meylaerts 2008: 95 talar om ”institutionella strukturer”, där alltså struktur och institution förstås som synonymer).

Ett problem i forskningen kring institutionell översättning – liksom i sociologisk forskning kring institutioner – har varit vad ordet *institution* egentligen betyder eller syftar på. Koskinen (2008) löser problemet genom att avstå från en utförlig diskussion av hur

begreppet ska definieras. I stället menar hon att betydelsen av begreppet blir tydligare om man föreställer sig att institutioner existerar på tre olika nivåer: abstrakta, formella och konkreta. Koskinen tar, intressant nog, religion (kristendom) som ett exempel: en abstrakt institution (religion) ger upphov till formella institutioner (kyrkan), vilka i sin tur kan delas upp i konkreta institutioner (församlingar) (Koskinen 2008: 17; 2011: 54). Den abstrakta nivån, där institutioner existerar som idésystem eller ideologier (*belief systems* enligt Koskinen 2011: 55) kommer alltså till konkret uttryck på den ”lägsta” nivån, den konkreta. Ett sådant resonemang antyder att *en* konkret institution så att säga ger kropp åt *en* abstrakt institution, och att det därmed finns ett direkt samband mellan abstrakta och konkreta institutioner. Detta har, som jag ska återkomma till i min slutdiskussion (avsnitt 6), direkt bäring på frågan om relationen mellan agens och struktur inom institutionellt översättande.

3 Bibelkommissionen: bakgrund och tillsättande

Initiativet till en ny bibelöversättning togs av en enskild ledamot av Sveriges riksdag år 1961 genom en motion i den andra kammaren (Gustafsson 1990). Bakgrunden var ett missnöje med den då gällande 1917 års kyrkobibel (härefter: KB1917). Efter att motionen röstats igenom tillsatte regeringen 1963 en förberedande utredning, vars resultat publicerades fem år senare i form av betänkandet *Nyöversättning av Nya testamentet: Behov och principer*. Efter en remissrunda, där ett antal olika organisationer fick svara på betänkandet, kunde regeringen tillsätta en ny utredning år 1972 med syfte att översätta Nya testamentet till svenska. Kyrkoministern Alva Myrdal var den som tillsatte utredningen – vilken alltså tog namnet Bibelkommissionen – och utfärdade direktiven. Direktiven innehöll en fyllig bakgrundsbeskrivning samt angav att det fanns ett tydligt behov av en ny översättning. Skrivningen om den målspråkliga stilen var mycket allmänt hållen. Det angavs att ”innehållet skall återges korrekt och i en för den normalskolade vuxne begriplig form” samt att översättningen skulle vara ”idiomatisk” och inte präglas av någon ”upphöjd stil” i anslutning till äldre bibelspråk (Pleijel 2018: 111). I tilläggsdirektiven 1975 (se nedan) angavs det att översättningen skulle präglas av ”idiomatisk, begriplig, naturlig nutida svenska” (Pleijel 2018: 125). Dessa generella och allmänt hållna formuleringar kan kontrasteras mot de mycket detaljerade översättarmanualerna inom EU-kommissionen (se t.ex. Wasilewska 2021).

Ur ett statsvetenskapligt perspektiv har forskare pekat på att direktiven är det enskilt viktigaste sättet för regeringen att styra hur en utredning arbetar (Johansson 1992). Direktiven framhöll att staten ”från allmänkulturella utgångspunkter” hade ett intresse av att tillse att en användbar bibelöversättning fanns tillgänglig (1974 års riksdagsberättelse: 337), och att översättningen skulle rikta sig till olika grupper i samhället. Även om detta innebar att en ny bibelöversättning inte uppfattades vara ett religiöst ”särintresse” (se Pleijel 2023), framhölls de kristna kyrkorna i landet som en central målgrupp för den nya översättningen. Direktiven 1972 menade vidare att ”sambandet med den nuvarande översättningen bör bevaras i den mån det inte kommer i strid med angivna principer”

(1974 års riksdagsberättelse: 338). Den ”nuvarande översättningen”, det vill säga KB1917, hade stark ställning inom landets kristna samfund. Man skulle kunna uttrycka detta som att direktiven inte bara angav en riktning framåt i tid utan även bakåt, eftersom de framhöll att översättarna i viss utsträckning skulle ta hänsyn till den bibelöversättningstradition som representerades av KB1917.

4 Direktiven och den ”kristologiska” tolkningen av Gamla testamentet

År 1972 hade Bibelkommissionen tillsatts med uppgift att översätta Nya testamentet till svenska. Redan vid denna tidpunkt planerades det för att också Gamla testamentets texter skulle bli föremål för översättning. Detta skedde inom den så kallade 1971 års bibelkommitté för Gamla testamentet, som 1974 publicerade sitt betänkande Att översätta Gamla testamentet (SOU 1974:33). I betänkandet beskrev kommittén utgångspunkterna för en ny svensk översättning av Gamla testamentet. Särskilt avsnittet om textkritik, det längsta i betänkandet (SOU 1974:33: 18–71), tydliggjorde att man ville att arbetet skulle vila på den senaste bibelvetenskapliga forskningen. Sådan forskning hade sedan upplysningstiden gradvis skilt sig från de religiösa (kristna och judiska) traditionernas perspektiv på hur bibeltexterna skulle förstås och tolkas (Spieckermann 2012). Detta eftersom de religiösa traditionerna ansågs representera tolkningar av bibeltexterna som hade uppstått efter det att dessa texter ursprungligen hade kommit till. Just texternas ursprungliga historiska tillkomstkontext kom att utgöra den framväxande bibelvetenskapliga forskningens huvudfokus (se Kurtz 2022).

I betänkandet *Att översätta Gamla testamentet* hade ett antal gammaltestamentliga texter översatts. Dessa översättningar trycktes sida vid sida med samma texter ur KB1917 för att visa på skillnader mellan denna översättning och den kommande (vilket var ett sätt att motivera den nya översättningen). En remissrunda (se Pleijel 2018: 132–137) visade att ett antal olika kristna organisationer och samfund var missnöjda med att översättarna verkade ha tagit så liten hänsyn till den kristna tolkningstraditionen; två av de specifika texter som lyftes fram, där instanserna menade att hänsyn borde ha tagits till kristen tolkningstradition, var 1 Mos 3:15 och 12:3 (se Ds U 1975:1: 6). Vad dessa remissinstanser önskade var att översättarna skulle deklarerat vilken ”ideologisk grundsyn” man utgick ifrån i sitt arbete, samt att översättningen borde kunna ha en öppenhet mot ”kristologiska tolkningar” av vissa texter i Gamla testamentet (en typ av tolkningar som växte fram under den kristna kyrkans första tid, där man allegoriskt eller typologiskt läste vissa texter i Gamla testamentet så att de i någon mening ansågs tala om eller peka fram mot Jesus). Kyrkoministern Hans Gustafsson tog intryck av kritiken, eftersom de tilläggsdirektiv som han utfärdade till Bibelkommissionen år 1975 innehöll följande passage:

Sålunda hävdar de flesta samfunden och de teologiska fakulteterna, att den nya översättningen måste ha en sådan form att den ger läsaren möjlighet att tolka vissa textställen som profetior om Kristus. Annars skapas onödiga klyftor mellan bibelns två testamenten. Grundtextens innebörd får självfallet inte åsidosättas till förmån för kravet på en sådan kristologisk tolkning, men i de fall där man har

tillgång till olika översättningsalternativ, varav ett ger kristologiska associationer, bör detta senare kunna väljas. (1976 års kommittéberättelse U25: 299.)

Denna formulering var alltså ett sätt att tillse att översättningen i åtminstone någon mån präglades av den kristna traditionens sätt att tolka och förstå vissa gammaltestamentliga texter, och att översättningen därmed skulle tillgodose denna specifika målgrupps behov (jfr Koskinen 2000: 40 om sambandet mellan målgrupp och beställare). Samtidigt framhölls att källtexten skulle fastställas ”enligt gängse textkritiska regler” (1976 års kommittéberättelse U25: 298); i de fall traditionella tolkningar var baserade på en äldre, etablerad text fanns det alltså en uppenbar risk att olika delar av direktiven skulle komma i konflikt med varandra. Detsamma kan sägas gälla för de formuleringar i 1972 års direktiv som å ena sidan framhöll att den nya översättningen inte skulle vara hållen i någon specifik ”bibelstil”, men å andra sidan också menade att ”sambandet med den nuvarande översättningen bör bevaras i den mån det inte kommer i strid med angivna principer” (se ovan). KB1917 representerade i hög grad en sådan traditionell bibelstil, och ett bevarande av sambandet med denna översättning skulle därför motsäga principen om att den nya översättningen *inte* borde präglas av en specifik ”bibelstil”.

5 Direktiven implementeras: tre exempeltexter

I vad som följer diskuterar jag implementeringen av direktiven i tre exempeltexter ur Första Mosebok. Jag har valt att närmare studera Bibelkommissionens arbete med tre korta texter ur Första Mosebok. Två av dessa texter översattes dessutom av 1971 års bibelkommitté, den direkta föregångaren till Bibelkommissionens översättningsenhet för Gamla testamentet. Jag menar att också ett begränsat texturval har potential att säga något om övergripande tendenser i översättningen (se Pleijel 2022 för ett metodologiskt resonemang). Texterna i fråga är 1 Mos 1:1–2, 3:15 och 12:3. I alla tre texter finns det en spänning mellan ”traditionella” religiösa tolkningar av texterna och en modern ”vetenskaplig” tolkning av texternas betydelse i deras ursprungskontexter; det som gör detta till ett översättningsproblem är att traditionell tolkning i alla tre fallen är avhängig av en viss textform (alltså att texterna översätts på ett visst sätt och inte på ett annat). I vad som följer anger jag i tabellform hur texterna översattes, först i KB1917 – som alltså var en såväl positiv som en negativ utgångspunkt för översättningsarbetet – och därefter i 1971 års bibelkommittés betänkande *Att översätta Gamla testamentet*, samt slutligen i Bibel 2000.

5.1 Första Mosebok 1:1–2

Dessa två verser inleder den första skapelseberättelsen i 1 Mos, skildringen av hur Gud skapar himmel och jord. Framför allt inom kristen tradition har den haft en central betydelse eftersom de hebreiska orden *rûach elohim* (se nedan) traditionellt har översatts

”Guds ande”, vilket är ett uttryck för tolkningen att Guds ande – alltså en av personerna i den kristna treenigheten – skulle ha varit närvarande i skapelseögonblicket.

Tabell 1. Första Mosebok 1:1–2 i tre översättningar

KB1917	Att översätta Gamla testamentet (SOU 1974:33)	Bibel 2000
(1) I begynnelsen skapade Gud himmel och jord. (2) Och jorden var öde och tom, och mörker var över djupet, och Guds Ande [<i>rûach elohim</i>] svävade över vattnet.	-	(1) I begynnelsen skapade Gud himmel och jord. (2) Jorden var öde och tom, djupet täcktes av mörker och en gudsvind [<i>rûach elohim</i>] svepte fram över vattnet.

Skillnaderna mellan de båda översättningarna är uppenbar. Eftersom v. 1 är identiskt översatt i de två översättningarna blir kontrasten mellan de två återgivningarna av v. 2 ännu större. Den största skillnaden finner vi i översättningen ”gudsvind” i Bibel 2000 (jämfört med den traditionella ”Guds Ande” i KB1917). Ordet ”gudsvind” härrör sig från det första utkast som översättarna arbetade med (ULA F01:1:06). Även om grundspråksexperten Krister Brandt nämnde tre möjliga återgivningar i sin filologiska kommentar (ULA F01:1:07) – ”Guds ande”, ”en gudsvind”, samt ”en våldsam storm” – har ingen av de andra grundspråksexperterna (eller målspråksexperterna) föreslagit något alternativ till ”gudsvind” (se ULA F01:1:22). Det verkar alltså ha funnits konsensus från början om att välja en annan tolkning än den som förknippas med kristen tolkning.

5.2 Första Mosebok 3:15

I traditionell kristen tolkning är 1 Mos 3:15 känt som ”protoevangeliet” (det första evangeliet). Detta eftersom versen har tolkats som en s.k. messiansk profetia om hur Jesus (kvinnans säd) ska trampa på ormens (Satans) häl och därigenom krossa ondskan. Den tolkningen är avhängig av att det hebreiska personliga pronomenet *hû* (se nedan) översätts ”den” i singularis så att ”avkomman” kan uppfattas syfta på en individ, alltså Jesus.⁴ Den tolkningen representeras av KB1917.

---

⁴ Pronomenet *hû* är grammatiskt singularis men används i regel i kollektiv bemärkelse.

Tabell 2. Första Mosebok 3:15 i tre översättningar

KB1917	SOU 1974:33	Bibel 2000
Och jag skall sätta fiendskap mellan dig och kvinnan, och mellan din säd och hennes säd. Denna [hû] skall söndertrampa ditt huvud, och du skall stinga den i hälen.	Jag skall skapa fiendskap mellan dig och kvinnan, mellan dina avkomlingar och hennes: de [hû] skall krossa ditt huvud, du skall hugga dem i hälen.	Jag skall väcka fiendskap mellan dig och kvinnan, mellan din avkomma och hennes; de [hû] skall trampa på ditt huvud och du skall hugga dem i hälen.

I Mos 3:15 hade översatts av 1971 års bibelkommitté; deras betänkande med denna och andra översatta texter hade publicerats som *Att översätta Gamla testamentet* (SOU 1974:33). Flera remissinstanser reagerade på denna text eftersom den inte hade översatts på ett sätt som harmonierade med kristen tradition (se: 6). Detta för att det personliga pronomenet *hû* hade översatts med pluralis ”de” (jfr KB1917, ”[d]enna”). I jämförelse med översättningen i SOU 1974:33 finns det inga avgörande innehållsliga skillnader i Bibel 2000. Om något så har den plurala betydelsen av ”de” stärkts eftersom det korresponderande ordet i första vershalvan är ”avkomma” vilket skulle ha kunnat ha ett motsvarande ”den”. I arkivmaterialet finns inga spår av att grundspråksexperten eller översättningsenhetens övriga medlemmar diskuterat möjliga alternativa återgivningar av *hû*. Återigen verkar det från början ha funnits konsensus kring valet av den förmodat filologiskt rimligare återgivningen.

5.3 Första Mosebok 12:3

I 1 Mos 12 lovar Gud Abraham att hans ättlingar ska bli talrika, och att de och han ska bli välsignade. I kristen tradition har texten betydelse främst på grund av att Paulus diskuterar den i Galaterbrevet i Nya testamentet, där frågan handlar om varför Abraham egentligen skulle bli välsignad. Paulus svar är att det var på grund av Abrahams tro (Galaterbrevet 3:8–9). Paulus diskuterar passagen som den är översatt i Septuaginta, den grekiska översättningen av Gamla testamentet. Här har det verb som är bildat på roten **brk* (’välsigna’) översatts passivt (’ska bli välsignade i dig’),⁵ medan den hebreiska verbformen snarare är reflexiv (’välsigna sig’ eller ’önska sig välsignelse’).

---

⁵ ”I dig” är enligt Paulus resonemang uttryck för idén om ”genom din tro”.

Tabell 3. Första Mosebok 12:3 i tre översättningar

KB1917	SOU 1974:33	Bibel 2000
Och jag skall välsigna dem som välsigna dig, och den som förbannar dig skall jag förbanna, och i dig skola alla släkter på jorden varda välsignade [*brk].	Jag skall välsigna dem som välsignar dig och förbanna dem som förbannar dig, och alla folk på jorden skall önska sig den välsignelse [*brk] du fått.	Jag skall välsigna dem som välsignar dig, och den som smädar dig skall jag förbanna. Och alla folk på jorden skall önska sig den välsignelse [*brk] som du har fått.

Översättningarna i SOU 1974:33 och Bibel 2000 skiljer sig från KB1917, inte minst med avseende på hur verbet i slutet av versen har återgivits. Den enda egentliga skillnaden mellan SOU 1974:33 och Bibel 2000 är den omvända ordföljden i andra delen av första vershalvan ("och förbanna dem som förbannar dig" gentemot "och den som smädar dig skall jag förbanna"). I allt väsentligt har alltså den översättning av versen som presenterades i SOU 1974:33 blivit bevarad i den slutliga versionen av Bibelkommissionens översättning, Bibel 2000. I denna text blir Abraham en förebild på grund av sin tro ("...önska sig den välsignelse som du har fått") i stället för att, som enligt Paulus tolkning, bli välsignad på grund av sin tro.

6 De abstrakta institutionernas mångfald inom den konkreta institutionella strukturen

Det finns enligt min mening en tydlig tendens i de tre ovan studerade texterna. Översättarna har valt den formulering som de har uppfattat som den filologiskt mest försvarbara. Filologi är grundläggande för hur kommissionen förstår sitt uppdrag att översätta de tre texterna, men däremot inte teologi, vilket skulle vara den domän dit kristologisk tolkning hänförs. En av Bibelkommissionens medlemmar framhöll till exempel i en diskussion av 1 Mos 12:3 att kommissionen gett "en språklig motivering", underförstått inte en teologisk, av sin översättning (Olofsson 2007: 146). Med undantag av att grundspråksexperten i fallet med 1 Mos 1:2 nämnde "Guds ande" som en av tre möjliga översättningar av *rûach elohim* finns det i arkivmaterialet inga spår av diskussioner kring alternativa sätt (inklusive de traditionella) att återge dessa passager. Enligt min mening är det signifikant inte bara vad som diskuterades utan också vad som *inte* diskuterades, eftersom det tyder på ett ointresse för att inom ramen för vad man menar är en bibelvetenskapligt försvarbar översättning befatta sig med rent teologiska tolkningar av bibeltexterna. Tystnaden är särskilt talande i relation till det faktum att andra översättningsproblem utförligt och återkommande diskuterades av Bibelkommissionens medlemmar (se Pleijel 2018). Vidare har de två texter som återfanns redan i SOU 1974:33 (1 Mos 3:15 och 12:3) förändrats mycket lite i slutprodukten Bibel 2000. Det kan ge intrycket av att formuleringen i tilläggsdirektiven 1975 om möjligheten att kunna välja ett översättningsalternativ med "kristologiska associationer" i allt väsentligt har förbisett

av översättarna.⁶ Detta särskilt som översättningen av 1 Mos 3:15 och 12:3 i SOU 1974:33 hade kritiserats av ett antal kristna samfund och organisationer i samband med remissomgången (se avsnitt 4).

Kommissionens översättare producerade inte bara texter utan diskuterade också återkommande sitt arbete i olika offentliga sammanhang. De uttalade sig då bland annat om hur de uppfattade regeringens direktiv. Så menade till exempel Birger Olsson (2000: 169) att formuleringen om sambandet med ”den nuvarande översättningen” var en formulering ”som mig veterligt kom in mycket sent i direktivskrivningen”. Olsson antydde därmed att just denna formulering inte var representativ för direktivens ursprungliga intention. I anslutning till ett föredrag på Språknämndens årsmöte 1989 fick Bertil Albrektson frågan ”Vilka är egentligen direktiven? Ska inte hänsyn tas till den gamla översättningen?” På denna fråga svarade Albrektson undvikande: ”Detta är en nyöversättning av originalen, inte en revision av de gamla översättningarna” (Albrektson 1990: 12). På detta sätt markerade han en tydlig distans, om än indirekt, till direktivens formulering om att den översättning som kommissionen producerade om möjligt borde bevara sambandet med KB1917. Men direktiven var naturligtvis inte bara föremål för kritisk distans, utan lyftes tvärtom vid många tillfällen fram som framsynta och klartänkta; en av de starkaste diskurserna som översättarna i detta avseende gav uttryck för var den om direktivens vetenskaplighet. Gång på gång framhöll översättarna, och kommissionens övriga representanter, att den översättning som producerades skulle vara vetenskaplig eller vila på vetenskaplig grund, och att detta tydligt uttrycktes i direktiven (t.ex. Hansson 2007; Åsberg 1995/1996; Albrektson 1990). Utifrån den senaste bibelvetenskapliga forskningen kunde man skapa en översättning som överträffade alla tidigare översättningar. Som en av kommissionens översättare uttryckte det: ”Den samlade kunskapsmassan gör, att vi aldrig tidigare har haft sådana möjligheter att göra en så långt som möjligt objektiv översättning” (Hidal 1999: 29). Det var bland annat sådana föreställningar som jag menar trumfades direktivens betoning av att, om möjligt, bevara sambandet med ”den gamla översättningen” (KB1917) – helt enkelt för att översättarna ville göra bruk av de senaste bibelvetenskapliga rönen, medan KB1917 ansågs vila på ett föråldrat kunskapsstoff.

Ur ett institutionellt perspektiv kan den bibelvetenskapliga forskningen som översättarna anknöt till betraktas som ett idésystem eller en ideologi, alltså en abstrakt institution, som ”strukturerar och organiserar socialt handlande” (Kang 2014: 472). Inom vetenskapssociologin förstås vetenskap på liknande sätt som ”ett socialt system som, i det att det respekterar sina egna regler och normer, reglerar individens aktiviteter” (Wolf 2007: 25). De aktiviteter som regleras inom bibelvetenskapen som disciplin är tolkningen av bibeltexterna, vilken måste ske enligt gängse metoder för att kunna uppfattas just som vetenskaplig. Jag framhöll ovan (avsnitt 4) den starka historiska prägel som modern

---

⁶ Denna tendens bekräftas av mina tidigare observationer i en undersökning av kommissionens textkritiska praktik (Pleijel 2022). Där kunde jag konstatera att i vissa centrala textavsnitt i Gamla testamentet har Bibelkommissionen varken konstruerat en källtext som möjliggör kristologiska tolkningar, eller bevarat sambandet med den gamla översättningen (KB1917) – två saker som direktiven alltså framhöll.

bibelvetenskaplig forskning fick när den växte fram under 1800-talet. Därmed blev fenomen som hänförde sig till de bibliska källtexternas ursprungliga historiska kontext de enda problem som uppfattades vara genuint vetenskapliga (se Kurtz 2022). Detta förhållande förklarar enligt min mening den kompakta tystnaden från översättarna kring de ”kristologiska” – alltså teologiska – perspektiven på tolkningen av de tre texterna 1 Mos 1–2, 3:15 och 12:3, helt enkelt eftersom dessa perspektiv uppfattades som härstammande från en *senare* tid än den i vilken texterna ursprungligen kom till. De framstod därför möjligen som intressanta, men i grund och botten ovetenskapliga, perspektiv på hur bibeltexterna skulle tolkas.

Jag har argumenterat för att översättarna rörde sig inom bibelvetenskaplig forskning som ett idésystem, en abstrakt institution, snarare än inom kristen teologi som en likaledes abstrakt institution. Om det var så att översättarna valde att bortse från vissa delar av direktiven var detta därför inte helt enkelt ett uttryck för att de agerade som självständiga individer gentemot det ”institutionella trycket”. Det är alltså inte självklart så att det var *struktur* som stod emot *agens*. Snarare var det olika typer av institutionella strukturer som stod emot varandra. Därvidlag valde översättarna, i detta fall grundspråksexperterna, att ”ansluta” sig till en av flera möjliga abstrakta institutioner (det bästa ordet är det i litteraturen mycket vanligt förekommande men svåröversatta engelska ordet *enact*⁷). Schäffner (2018: 210) menar att inom institutionell översättning avser begreppet *agens* ”den möjlighet översättare har att ta sina egna beslut när de är kringgårdade av institutionella procedurer”. En sådan definition antyder att *agens* står i ett spänningsförhållande till ”institutionella procedurer”. Det fall jag har diskuterat i denna artikel pekar i en annan riktning: översättarnas sätt att göra motstånd mot vissa aspekter av direktiven innebar samtidigt att de anslöt sig till andra delar av direktiven. Deras sätt att tillsammans utöva *agens* innebar alltså att de på en och samma gång gjorde motstånd mot och valde att låta sitt översättande kringgårdas av ”institutionella procedurer”. Med andra ord fanns det i Bibelkommissionens verksamhet flera parallella institutionella strukturer som översättarna hade att förhålla sig till, och som de aktivt bidrog till att antingen bortse från eller upprätthålla.

Jag har i denna artikel undersökt hur översättarna relaterade till två olika abstrakta institutioner – å ena sidan bibelvetenskaplig forskning, å andra sidan traditionell kristen bibeltolkning. Båda dessa kom till uttryck i Bibelkommissionens direktiv, alltså de dokument som skulle säkerställa att det var Bibelkommissionens ”röst” som hördes genom översättningen och inte de enskilda översättarnas. Det var i början av kommissionens arbete knappast självklart hur denna ”röst” skulle låta, eftersom direktiven på grund av sin öppenhet och motsägelsefullhet gjorde det möjligt för flera, olikartade röster att höras. Den som till slut kom att höras var ett resultat av att översättarna hade valt att förhålla sig till och ge uttryck för en av flera olika möjliga

---

⁷ Till exempel Meylaerts 2008: 92: ”Collective structures are not external to the people composing them; they are enacted by those people”.

abstrakta institutioner. I detta avseende samverkade agens och struktur och utgjorde två sidor av samma mynt – inte varandras motsatser.

Källförteckning

Undersökningsmaterial

1974 års riksdagsberättelse. Sveriges riksdag. Protokoll, bihang C1.

1976 års kommittéberättelse (U25). Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Ds U 1975:1. *Nyöversättning av Gamla testamentet*. Stockholm: Kulturdepartementet.

SOU 1974:33. *Att översätta Gamla testamentet: texter, kommentarer, riktlinjer*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

ULA = Landsarkivet i Uppsala. Bibelkommissionen 12595, vol. F01:1.

Övriga källor

Albrektson, Bertil 1990. Adam och Eva i ny språkdräkt. *Språkvård* 26:1, 3–13.

Gustafsson, Göran 1990. NT81 – för gudstjänsten, bibelläsningen eller bokhyllan? *Svensk Teologisk Kvartalskrift* 66, 97–105.

Hansson, Bertil 2007. Med tjugofem års arbetsgemenskap och vänskap i backspegeln. I: Karin Wejrot (red.) *Guds ord är levande och verksamt: 35 år i Bibelns värld*. Uppsala: Svenska Bibelsällskapet, 69–76.

Hidal, Sten 1999. *20 frågor om nya bibelöversättningen*. Uppsala: Svenska Bibelsällskapet.

Johansson, Jan 1992. *Det statliga kommittéväsendet: kunskap, kontroll, konsensus*. Stockholm: Stockholms universitet.

Kang, Ji-Hae 2014. Institutions Translated: Discourse, Identity and Power in Institutional Mediation. *Perspectives* 22:4, 469–478. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2014.948892>

Kang, Ji-Hae 2020. Institutional translation. I: Mona Baker & Gabriela Saldanha (red.) *Routledge encyclopedia of translation studies* (3 uppl.). London: Routledge, 256–261.

Kinnunen, Tuija & Kaisa Koskinen 2010. Introduction. I: Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (red.) *Translators' agency*: Tampere University Press, 4–10.

Koskinen, Kaisa 2008 *Translating Institutions: An Ethnographic Study of EU Translation*. Manchester: St. Jerome.

Koskinen, Kaisa 2011. Institutional Translation. I: Yves Gambier & Luc van Doorslaer (red.) *Handbook of Translation Studies*, vol. 2. Amsterdam: John Benjamins, 54–60.

- Kurtz, Paul Michael 2022. A Historical, Critical Retrospective on Historical Criticism. I: Ian Boxall & Bradley C. Gregory (red.) *The New Cambridge Companion to Biblical Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 15–36.
- Liang, Linxin & Mingwu Xu 2015. Analysis of the Mode of Translation from the Perspective of Co-Translation. *Translation Review* 92:1, 54–72. <https://doi.org/10.1080/07374836.2015.1086288>.
- Meylaerts, Reine 2008. Translators and (Their) norms: Towards a Sociological Construction of the Individual. I: Anthony Pym, Miriam Shlesinger & Daniel Simeoni (red.) *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in Homage to Gideon Toury*. Amsterdam: John Benjamins, 91–102.
- Mossop, Brian 1988. Translating Institutions: A Missing Factor in Translation Theory. *TTR* 1:2, 65–71. <https://doi.org/10.7202/037019ar>
- Mossop, Brian 1990. Translating Institutions and “Idiomatic Translation”. *Meta* 35:2, 342–355. <https://doi.org/10.7202/003675ar>
- Munday, Jeremy 2013. The Role of Archival and Manuscript Research in the Investigation of Translatorial Decision-Making. *Target* 25:1, 125–139. <https://doi.org/10.1075/target.25.1.10mun>
- Olofsson, Staffan 2007. Hur skall Bibeln översättas? En kritisk granskning av granskningen. I: Gunnar Samuelsson & Tobias Hägerland (red.) *Så som det har berättats för oss: Om bibel, gudstjänst och tro*. Örebro: Libris, 141–156.
- Olsson, Birger 2000. Bibel 2000 – dess tillkomst och karaktär. I: Nilla Bolding & Andrea Kollman (red.) *Böckernas bok*. Lund: Folkuniversitetets förlag, 157–172.
- Paloposki, Outi 2010. The Translator’s Footprints. I: Tuija Kinnunen & Kaisa Koskinen (red.) *Translators’ agency*. Tammerfors: Tampere University Press, 86–107.
- Pleijel, Richard 2018. *Om Bibel 2000 och dess tillkomst: Konsensus och konflikt i översättningsprocession inom Bibelkommissionens GT-enhet*. Skellefteå: Artos & Norma.
- Pleijel, Richard 2022. Mer än filologi: Textkritiska positioner i Svenska Folkbibeln och Bibel 2000. *Svensk Exegetisk Årsbok* 87, 282–307.
- Pleijel, Richard 2023. The 1960s Bible: Investigating Discourse on a Swedish Translation of the New Testament. *Perspectives* [Pre-Print], 1–15. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2023.2285003>
- Schäffner, Christina 2018. Translation and Institutions. I: Jonathan Evans & Fruela Fernandez (red.) *The Routledge Handbook of Translation and Politics*. London: Routledge, 204–220.
- Schäffner, Christina, Luciana Sabina Tcaciuc & Wine Tesseur 2014. Translation Practices in Political Institutions: A Comparison of National, Supranational, and Non-Governmental Organisations. *Perspectives* 22:3, 493–510. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2014.948890>

Spieckermann, Hermann 2012. From Biblical Exegesis to Reception History. *Hebrew Bible and Ancient Israel* 1:3, 327–350. <https://doi.org/10.1628/219222712804556617>

Van de Geuchte, Sofie & Leona Van Vaerenbergh 2016. Text Creation in a Multilingual Institutional Setting: The Translator as Part of a Cooperative System. *Translation Spaces* 5:1, 59–77. <https://doi.org/10.1075/ts.5.1.04van>

Wasilewska, Katarzyna 2021. Translation Guidelines Versus Practice: A Corpus-Based Study of the Impact of the Polish Style Guide on Translations of EU Legislation and Reports Drafted by the European Commission. I: Marie Bourguignon, Bieke Nouws & Heleen van Gerwe (red.) *Translation Policies in Legal and Institutional Settings*. Antwerpen: Leuven University Press, 67–86.

Wolf, Michaela 2007. Introduction: The Emergence of a Sociology of Translation. I: Michaela Wolf & Alexandra Fukari (red.) *Constructing a Sociology of Translation*. Amsterdam: John Benjamins, 1–36.

Åsberg, Christer 1995/1996. Bibelöversättning och vetenskap. *Annales Regiae Scientiarum Upsaliensis* 34, 15–30.

Författarpresentation

Richard Pleijel är teologie doktor i Gamla testamentets exegetik (Uppsala universitet) samt sedan 2022 forskare vid Tolk- och översättarinstitutet, Stockholms universitet. Han är intresserad av bibelöversättning som sociokulturellt och politiskt fenomen i de nordiska länderna under efterkrigstiden. Sedan 2023 är han ordförande för Svenskt nätverk för översättningsvetenskap. E-post: [richard.pleijel\(at\)su.se](mailto:richard.pleijel(at)su.se)

